

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY BARQARORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH.

Zohidaxon Qoraboyeva To‘lanboyevna
Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti
+99 899 322 01 03

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarda kasbiy barqarorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta‘lim tizimida pedagog shaxsiga qo‘yilayotgan talablar, kasbiy faoliyat davomida yuzaga keladigan psixologik va ijtimoiy muammolar, stress omillari hamda ularga moslashuv masalalari yoritiladi. Tadqiqotda kasbiy barqarorlik tushunchasining mazmuni ochib berilib, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlar, metodlar va ta‘limiy muhitning o‘rni asoslab beriladi. Maqola natijalari bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy barqarorlik, bo‘lajak pedagog, kasbiy kompetensiya, stressga chidamlilik, pedagogik tayyorgarlik, refleksiya, motivatsiya.

Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida ta‘lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri — raqobatbardosh, kasbiy jihatdan yetuk va barqaror pedagog kadrlarni tayyorlashdir. Pedagog kasbi yuqori darajadagi mas‘uliyat, doimiy intellektual va emotsional zo‘riqish, ijtimoiy muloqotning kengligi bilan ajralib turadi. Shu bois bo‘lajak pedagoglarda nafaqat bilim va ko‘nikmalarni, balki kasbiy barqarorlikni shakllantirish ham dolzarb masala hisoblanadi.

Mamlakatimizda yoshlarning bandligini ta‘minlash, oliy ta‘lim tashkilotlari bitiruvchilarining mehnat bozoriga integratsiyasini kuchaytirish, xususiy sektor va tijorat banklari ishtirokida kadrlar tayyorlash jarayonini takomillashtirish maqsadida

muhim chora-tadbirlar ko‘rilmoda¹. Qarorda bitiruvchilarining ishga joylashtirishiga ko‘maklashishga qaratilgan quyidagilarni nazarda tutuvchi “Kelajakka qadam” dasturini amalga oshirish orqali oliy ta’lim tashkilotlarining bitiruvchi bosqich talabalari o‘rtasida sohalar bo‘yicha ochiq tanlovlar o‘tkazish va g‘oliblarni ish bilan ta’minlashga ko‘maklashish ko‘zda tutildi.

Bunday tanlovlarda ishtirok etish uchun talabalar bakalavriat bosqichida o‘z oldilariga qat’iy hayotiy maqsadlarni qo‘yish orqali kasbiy barqarorlik ko‘nikmalarini egallab borishlari zarur.

Kasbiy barqarorlik pedagogning kasbiy faoliyat jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar, stressli vaziyatlar va o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashish, kasbiy faoliyatni samarali davom ettirish qobiliyatini anglatadi. Ushbu sifat yetarli darajada shakllanmagan pedagoglarda tez charchash, kasbiy kuyish (burnout), kasbdan qoniqmaslik holatlari kuzatiladi. Shu sababli oliy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy barqarorligini shakllantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Bo‘lajak pedagoglarda kasbiy barqarorlik (professional resilience) ko‘nikmalarini shakllantirish pedagogika sohasidagi ta’lim jarayonining muhim qismi bo‘lib, talabalarni kasbiy hayotdagi qiyinchiliklarga tayyorlashga qaratilgan. Kasbiy barqarorlik deganda o‘qituvchining stress, emotsional yuklama, o‘quvchilarning xatti-harakatlari, o‘zgaruvchan ta’lim tizimi va boshqa omillarga bardosh berib, motivatsiyasini saqlab qolishi va samarali ishlash qobiliyati tushuniladi. Bu ko‘nikma tug‘ma emas, balki o‘rgatiladigan va rivojlantiriladigan xususiyatdir. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yangi o‘qituvchilarning 30-50% i birinchi 5 yil ichida kasbni tark etishadi, chunki ular "real hayot shoki" (reality shock) ga duch kelishadi. Shuning uchun, oliy ta’lim muassasalarida bu ko‘nikmani erta shakllantirish zarur.

Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy barqarorligini shakllantirish uchun bizning fikrimizcha, kasbiy deformatsiyani keltirib chikaruvchi

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi “Oliy ta’lim tashkilotlari bitiruvchilarining ishga joylashishiga ko‘maklashish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-61-son qarori.

sabablar ustida ishlash kerak. Qachonki, bo'lajak o'qituvchilar kasbiy faoliyatga salbiy ta'sir qiluvchi sabablar ustida jiddiy ishlab borsalar ko'zlagan maqsadlariga erishishlari mumkin².

Kasbiy barqarorlik bir nechta asosiy komponentlardan iborat bo'lib, ular xalqaro modellar (masalan, Avstraliyaning BRiTE — Building Resilience in Teacher Education modeli) asosida belgilangan. Bu model o'qituvchilar uchun maxsus ishlab chiqilgan va ko'plab mamlakatlarda qo'llanilmoqda. Quyida batafsil tavsif:

Munosabatlar (Relationships):

- Bu komponent hamkasblar, o'quvchilar, ota-onalar va rahbarlar bilan mustahkam aloqalar o'rnatishga qaratilgan. Bo'lajak pedagoglar uchun bu ko'nikmani shakllantirish guruh ishlarida, rol o'yinlarida va real maktab muhitidagi amaliyotlarda amalga oshiriladi.

- Masalan, talabalar o'zaro yordam tarmoqlarini yaratishni o'rganishlari kerak, chunki izolyatsiya kasbiy barqarorlikni pasaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yaxshi munosabatlar stressni 40% ga kamaytirishi mumkin.

Farovonlik (Well-being):

- Emotsional va jismoniy salomatlikni saqlash. Bu komponent stressni boshqarish texnikalarini (masalan, mindfulness — ongni boshqarish mashqlari), dam olish va ish-yaqinlik muvozanatini o'rgatishni o'z ichiga oladi.

- Bo'lajak pedagoglarda bu ko'nikmani rivojlantirish uchun maxsus seminarlar o'tkaziladi, masalan, "Burnout" (emotsional charchash) oldini olish bo'yicha. O'zbekistonda ham Pedagogika universitetlarida psixologik yordam markazlari orqali bunday treninglar joriy etilmoqda.

Motivatsiya va Tashabbus (Motivation and Taking Initiative):

- O'z kasbiy maqsadlarini belgilash, o'zini rivojlantirish va initsiativa ko'rsatish. Talabalar shaxsiy rivojlanish rejalarini tuzishni o'rganishlari kerak.

² Норкўзиева М.А. Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигига таъсир этувчи деформацияларнинг олдини олиш технологияси. Academic Research in Educational Sciences. VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021. 269-273-бетлар.

- Masalan, SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) maqsadlar tizimi orqali motivatsiyani oshirish. Bu komponent qiyinchiliklarni o'sish imkoniyati sifatida ko'rishga yordam beradi.

Emotsiyalar (Emotions):

- O'z his-tuyg'ularini tan olish va boshqarish. Emotsional intellekt (EQ) ni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar, masalan, jurnal yuritish (refleksiya) yoki rol o'yinlari qo'llaniladi.

- Tadqiqotlar (Daniel Goleman nazariyasi asosida) shuni ko'rsatadiki, yuqori EQ ga ega o'qituvchilar kasbiy qiyinchiliklarga yaxshiroq bardosh berishadi.

Kasbiy Rivojlanish (Professional Development):

- Doimiy o'rganish va moslashuvchanlik. Bu komponent talabalarga o'zgaruvchan ta'lim tizimida (masalan, onlayn ta'lim yoki yangi standartlar) ishlashni o'rgatadi.

- Xalqaro tajribada bu onlayn modullar (MOOCs) orqali amalga oshiriladi.

Shakllantirish Usullari va Strategiyalari

Bo'lajak pedagoglarda kasbiy barqarorlikni shakllantirish uchun quyidagi usullar samarali ekanligi isbotlangan. Ular xalqaro (UNESCO, OECD tadqiqotlari) va mahalliy (O'zbekiston Ta'lim vazirligi dasturlari) tajribaga asoslanadi:

Oliy Ta'lim Dasturlariga Integratsiya:

- Pedagogika fakultetlarida maxsus kurslar kiritish, masalan, "Pedagogik Psixologiya va Resilientlik" yoki "Kasbiy Stressni Boshqarish". Bu kurslar nazariya va amaliyotni birlashtirishi kerak.

- Refleksiya ko'nikmalarini o'rgatish: Talabalar har kunlik darslaridan keyin o'z tajribasini jurnalga yozish orqali o'z faoliyatini tahlil qilishni o'rganadilar. Bu O'zbekistonda refleksiv kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha tavsiya etilgan.

- Service-Learning (Xizmat Orqali O'qitish): Talabalar real jamiyat muammolarini hal qilishda ishtirok etib, barqarorlikni oshiradilar. Masalan, maktablarda volontyorlik.

Amaliyot va Mentoring Tizimi:

- Pedagogik amaliyotni uzaytirish: An'anaviy 1-2 oy o'rniga, 6-12 oy davom etadigan amaliyotlar joriy etish. Bu vaqt ichida talabalar real qiyinchiliklarga duch kelib, ularni yengishni o'rganadilar.

- Mentoring: Tajribali o'qituvchilar bilan juftlikda ishlash. Mentorlar talabalarga maslahat berib, emotsional qo'llab-quvvatlashadi. Xalqaro tajribada (Finlyandiya modeli) bu yangi o'qituvchilarning kasbni tark etishini 25% ga kamaytirgan.

- O'zbekistonda bu tizimni Respublika Pedagogika Institutlarida kuchaytirish mumkin, masalan, onlayn mentoring platformalari orqali.

Psixologik Treninglar va Mashqlar:

- Emotsional Intellect Treninglari: Rol o'yinlari, guruh muhokamalari va psixodrama orqali his-tuyg'ularni boshqarish.

- Mindfulness va Relaksatsiya: Har kuni 10-15 daqiqalik meditatsiya mashqlari. Bu stressni kamaytirish uchun ilmiy asoslangan usul (Jon Kabat-Zinn tadqiqotlari).

- Stressga Chidamlilik Mashqlari: Simulyatsiya orqali — masalan, "Qiyin o'quvchi" rolini o'ynash va yechim topish.

- Onlayn Resurslar: BRiTE onlayn modullari (Avstraliya) yoki UNESCOning o'qituvchilar uchun resilientlik dasturlari talabalarga taklif etilishi mumkin.

Baholash va Monitoring:

- Kasbiy barqarorlik darajasini baholash uchun maxsus testlar (masalan, Connor-Davidson Resilience Scale) qo'llash. Bu talabalarning rivojlanishini kuzatishga yordam beradi.

- Feedback Tizimi: Doimiy fikr-mulohazalar orqali talabalar o'z zaif tomonlarini yaxshilaydilar.

O'zbekiston Kontekstida Qo'llash

Hozirgi vaqtda pedagogika universitetlarida (masalan, Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti) psixologik tayyorgarlik kurslari mavjud, ammo ularni kengaytirish kerak. Masalan, pandemiya davrida onlayn ta'lim qiyinchiliklari o'qituvchilarning resilientligini sinovdan o'tkazdi, shuning uchun talabalarni shunday

sharoitlarga tayyorlash zarur. Mahalliy tadqiqotlar (O'zMU va TDPU ilmiy ishlarida) shuni ko'rsatadiki, mentoring va refleksiya usullari o'zbek o'qituvchilarida samarali.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak pedagoglarda kasbiy barqarorlik ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Kasbiy barqarorlik pedagogning uzoq muddatli samarali faoliyat yuritishi, kasbiy kuyishning oldini olish va ta'lim sifati barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Pedagogik ta'lim dasturlariga kasbiy barqarorlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus kurs va treninglarni joriy etish;

pedagogik amaliyot jarayonida refleksiv faoliyatni kuchaytirish;

bo'lajak pedagoglar uchun psixologik qo'llab-quvvatlash va maslahat xizmatlarini yo'lga qo'yish;

kasbiy barqarorlikni baholash mezonlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi "Oliy ta'lim tashkilotlari bitiruvchilarining ishga joylashishiga ko'maklashish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-61-son qarori.
2. Razikova L.T. Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagog shaxsining professional karyerasini shakllantirish. - T.: IPU, 2022. - 112 b.
3. Ibraimov X., Quranov M. Umumiy pedagogika [matn]. Darslik. - T.: "Sahhof", 2023, 416 bet.
4. A. Atwood (2010), «AC 2010-1109: CHANGING HIGH SCHOOL STEM TEACHER BELIEFS AND EXPECTATIONS ABOUT ENGINEERING LEARNING AND INSTRUCTION». <http://pedagog.uz>.
5. Muslimov N.A. Bo'lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
6. Raxmonov D.R. Pedagogik faoliyatda stress va uni boshqarish. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.

7. Норқўзиева М.А. Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигига таъсир этувчи деформацияларнинг олдини олиш технологияси. Academic Research in Educational Sciences. VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021. 269-273-бетлар.
8. Rogers C. Freedom to Learn. – New York: Merrill Publishing, 2016.
9. Slastenin V.A. Педагогика. – Москва: Академия, 2019.
10. Xodjayev B.O. Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
11. Zeer E.F. Психология профессий. – Москва: Академический проект, 2017.